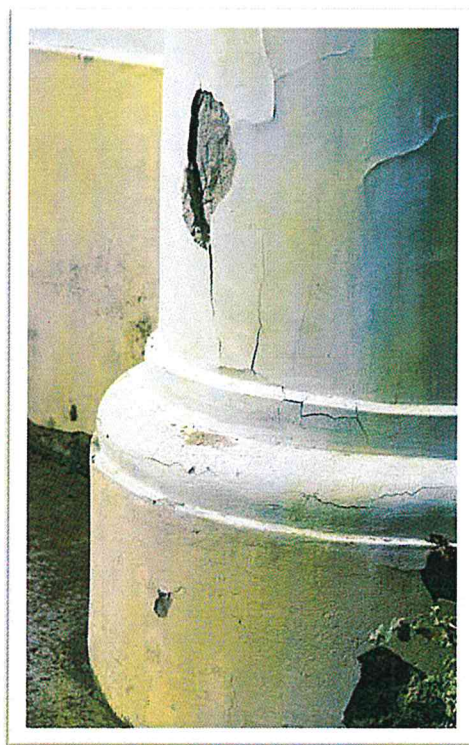

BIHON

PRACOWNIA KONSERWACJI ZABYTEKÓW
MAREK TROCHA

UL. NOWA 67
24-220 NIEDRZWICA DUŻA
TEL. 603121451
e-mail niedduzy@wp.pl

**TYNKI I PROFILE ARCHITEKTONICZNE COKOŁU I ŚCIAN ZAKRYSTII KOŚCIOŁA
P.W. MB CZĘSTOCHOWSKIEJ W PODHORCACH
PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH**

**WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTEKÓW**
w Lublinie
DELEGATURA W ZAMOŚCIU
ul. Staszica 29, 22-400 Zamość
tel./fax 84 638 59 71

ZAŁĄCZNIK

do pisma / postanowienia / decyzji
organu ochrony zabytków

znak Z-III.5142.90.1.2024

z dnia 1.07.2024

Z up. Lubelskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków

mgr inż. arch. Olgierd Hawryluk
Kierownik Delegatury w Zamościu

opr. mgr Marek Trocha

mgr Marek Trocha

Marek Trocha
konservator dzieł sztuki

NIEDRZWICA 02-2024

Spis treści

1.	Wstęp.....	3
2.	Podstawa opracowania	3
2.1.	Podstawa formalna	3
2.2.	Podstawa merytoryczna	3
2.3.	Cel i zakres opracowania.....	3
3.	Historia i opis obiektu; technika wykonania	4
4.	Stan zachowania i przyczyny zniszczeń	5
5.	Założenia konserwatorskie.....	13
6.	Program prac konserwatorskich	14
6.1.	Izolacje przeciwwilgociowe	14
6.2.	Tynki cokołu	14
6.3.	Konserwacja gzymsu.....	15
6.4.	Tynki ścian zakrystii i kolumn.....	16
7.	Uwagi końcowe.....	18

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania i planowanych prac są tynki cokołu, zakrystii i kolumn portyku kościoła rzymskokatolickiego p.w. Matki Bożej Częstochowskiej w Podhorcach. Kościół, na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa lubelskiego z dnia dn. 18.10.1984 pod nr A/297, podlega ochronie konserwatorskiej.

2. Podstawa opracowania

2.1. Podstawa formalna

Podstawę formalną opracowania stanowi zlecenie Parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Podhorcach, Podhorce 138; 22-600 Tomaszów Lubelski

2.2. Podstawa merytoryczna

W opracowaniu niniejszym oparto się na:

- kartach zabytku z zasobów archiwalnych NID:
https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-279121/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.486060/1
https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-279121/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.486063/1
- zasobach archiwalnych WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu
- oględzinach dokonanych przez autora opracowania
- fotografiach wykonanych przez autora opracowania

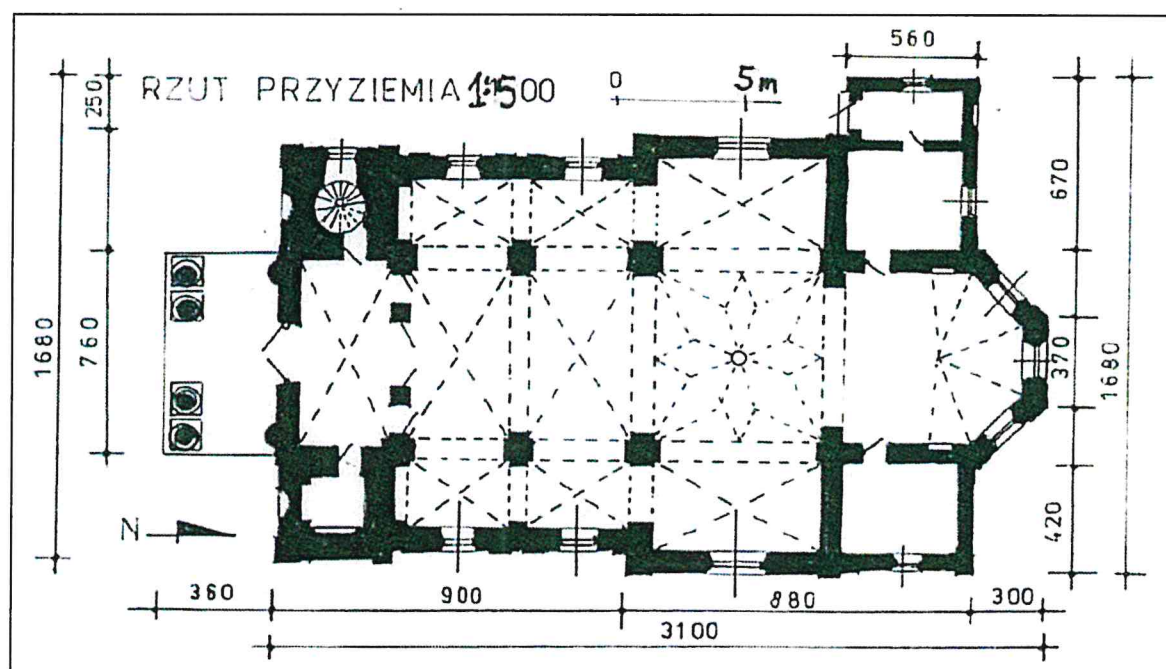
2.3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest sporządzenie programu prac konserwatorskich. Zakresem swoim opracowanie obejmuje:

- ocenę stanu zachowania i ustalenie przyczyn zniszczeń
- program prac konserwatorskich

3. Historia i opis obiektu; technika wykonania

Parafia rzymskokatolicka w Podhorcach została erygowana w 1919r. w miejscu d. drewnianej cerkwi unickiej później prawosławnej, która spłonęła w 1920r. Obecny kościół, w stylu neobarokowym, został wzniesiony w latach 1921 - 1926. Za jego autora uznaje się inż. Kazimierza Prokulskiego, jednak według ustaleń D. Kawałko¹ był nim inż. architekt Andrzej Gruchalski, którego projekt w 1924 zatwierdziło Ministerstwo Robót Publicznych. Podczas II wojny światowej kościół zamieniono na magazyn zboża. W latach 1964 - 1965 wybudowano obok murowaną dzwonnice dostosowaną stylem do architektury kościoła. W 1929r. do kościoła sprawiono nowy, eklektyczny ołtarz. Obecnie jest on kompilacją oryginalnej struktury i, dodanych po 1945r, elementów starszych m.in. późnobarokowych rzeźb oraz aniołków.

Rysunek 1. Plan kościoła w Podhorcach za https://zabytek.pl/pl/obiekty/g/279121/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.486060/1

Kościół przeszedł szereg remontów i modernizacji:

- 1948-55 – otynkowanie kościoła i malowanie wnętrza
- 1965 – budowa murowanej piętrowej dzwonnicy
- 1968 – remont wież i frontonu kościoła
- 1970 – zmiana pokrycia z dachówki ceramicznej na blachę
- 1971 – instalacja nagłośnieniowa
- 1972 – wykonanie ogrzewania elektrycznego

¹ D. Kawałko, Zespół kościelny w Podhorcach, „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego w Zamościu”, nr 3 (1999/2000)

- 1973 – pokrycie wież nową blachą, odmalowanie frontonu kościoła
- 1975 – ułożenie posadzki z płytek lastrykowych
- 1977 – wykonanie obrazu MB Częstochowskiej na frontonie kościoła
- 1981 – malowanie wnętrza kościoła z odświeżeniem polichromii, dwóch ołtarzy bocznych i wymiana okien
- 1982 – konserwacja blachy na kościele
- 1983 – wykonanie ogrodzenia zespołu kościelnego, remont instalacji elektrycznej
- 1993 – konserwacja pokrycia dachowego
- 1999 – remont ogrodzenia kościoła od południa
- 2011 – remont tynków elewacji, obróbek blacharskich i orynnowania

Kościół jest usytuowany na osi północ – południe, murowany z cegły i otynkowany, neobarokowy. Korpus jest trójnawowy (pseudobazylikowy), z transeptem o ramionach nieznacznie wystających poza elewacje naw bocznych. Po obu stronach trójbocznie zamkniętego prezbiterium (równego szerokością nawie głównej) znajdują się zakrystie. Elewacje, posadowione na wysokim cokole, zdobione są gzymsami, pilastrami, lizenami, blendami. Dwuwieżową fasadę poprzedza portyk z czterech kolumn tokańskich, ustawionych parami. Wieńczy go trójkątny, ogzysowany szczyt. Szczyt fasady ujęty jest w wolutowe spływy. Dachy nad korpusem nawowym, wschodnią zakrystią i portykiem są dwuspadowe, nad transeptem, prezbiterium i zakrystią zachodnią trójpółaciowe. Wieże nakrywają neobarokowe hełmy z latarniami.

Z zewnątrz ściany nawy i prezbiterium kościoła obiega dość wysoki, dwustopniowy cokół z profilowanym gzymsem w kształcie simy. Ściany zakrystii bez cokołów, ujęte przy krawędziach lizenami i zamknięte prostym gzymsem. Bazy kolumn portyku uproszczone, w formie torusa.

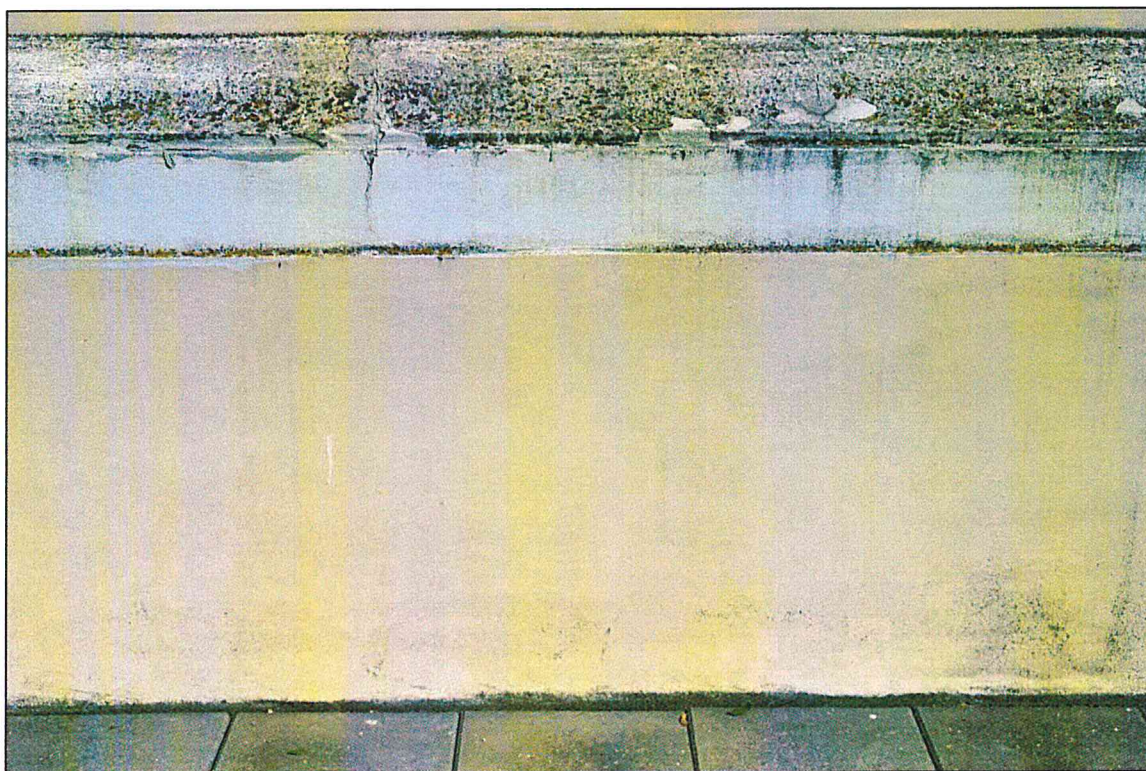
Tynki pierwotne wapienno-piaskowe; profile i gzymsy ciągnięte z takiej samej zaprawy. Tynki cokołu wtórne cementowe, tzw. „renowacyjne”. Na części oryginalnych tynków zakrystii „przecierka” cementowa z wtopioną siatką z włókna szklanego.

4. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Tynki remontowane w roku 2011 – w jego trakcie w partii cokołowej nawy wykonano poziomą izolację iniekcijną i tzw. tynki renowacyjne. Iniekcje wykonano częściowo od strony zewnętrznej (fronton) a częściowo od wnętrza kościoła (nawa); nie wykonano iniekcji na wszystkich ścianach. Remont cokołów wykonany niewłaściwie. Tynki renowacyjne nałożono niezgodnie z pierwotnymi podziałami a także na gzyms, zmieniając jego profil. Powierzchnie oryginalnych gzymsów, przed nałożeniem nowego tynku, zagruntowano zbyt grubą warstwą niedyfuzyjnej żywicy a nakładanych tynków renowacyjnych nie opracowano we właściwy sposób. Wierzchniej, zeszkłonej epidermy zaprawy nie scyklinowano pozostawiając hydrofobową, gładką powierzchnię co skutkuje odpajaniem się i odpadaniem warstwy tynku nawierzchniowego. Nie wykonano izolacji przeciwwilgociowych

ścian zakrystii, prezbiterium i kolumn portyku czego skutkiem jest podciąganie kapilarne wilgoci i destrukcja tynków. Powierzchnie pomalowano farbami o spoiwie organicznym, o niedostatecznej dyfuzyjności. Skutkuje to lokalnymi złuszczeniami wymalowań i intensywnym porostem glonów w miejscach zawilgoconych. Zawilgocenie tynków i ich zniszczenia na ścianie wschodniej kościoła są wynikiem uszkodzeń orygnnowania i nieskutecznego odprowadzenia wód opadowych od ścian.

Główną przyczyną niszczenia oryginalnych tynków jest brak (ściany zakrystii) lub niska skuteczność wykonanych izolacji przeciwwilgociowych. Porowata struktura tynków wapiennych bardzo łatwo absorbuje wodę i kapilarnie transportuje ją na znaczną wysokość. Zawarte w wodzie sole, na skutek wielokrotnie zachodzących cyklicznych procesów zamakania a następnie wysychania i krystalizacji, rozsadzają kapilary i niszczą strukturę tynku; w okresie zimowym analogicznie działa, zawarta w porach, zamarzająca woda. Osłabiony materiał pudruje się i odpada. Na tynkach renowacyjnych główną przyczyną niszczenia warstwy tynku nawierzchniowego jest nieprawidłowa technologia wykonania – zastosowanie niedyfuzyjnego „gruntu” i niewłaściwe jego użycie (gruba warstwa nierozcieńczonej żywicy).

Fot. 1. Stosunkowo dobrze zachowany fragment cokołu; tylko na powierzchniach poziomych widoczna korozja biologiczna i odpajanie się wierzchniej warstwy tynku.

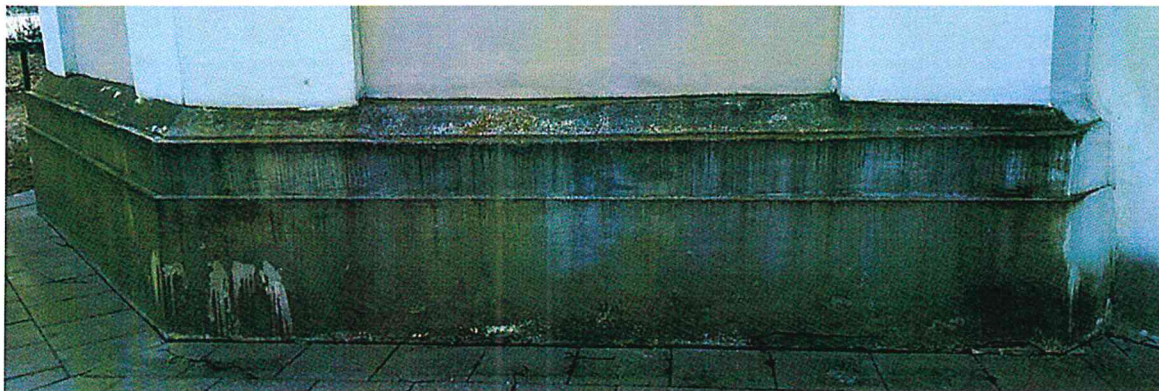
Fot. 2. Łuszcząca się i odpadająca od źle opracowanego tynku renowacyjnego „szlichta” nawierzchniowa. Porosty na powierzchni gzymsu.

Fot. 3. Odpadająca od źle opracowanego tynku renowacyjnego „szlichta” nawierzchniowa. Iniekcje przeciwwilgociowe ściany frontowej wykonane od strony zewnętrznej.

Fot. 4. Iniekcje przeciwwilgociowe wykonane od wnętrza.

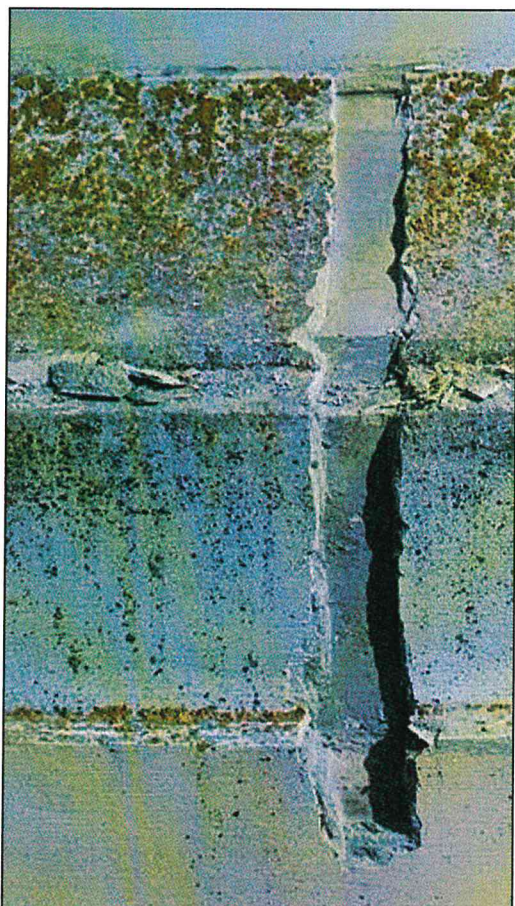
Fot. 5. Intensywny porost mikroorganizmów na cokole prezbiterium na skutek silnego zawilgocenia.

Fot. 6. Intensywny porost mikroorganizmów na cokole prezbiterium na skutek silnego zawilgocenia.

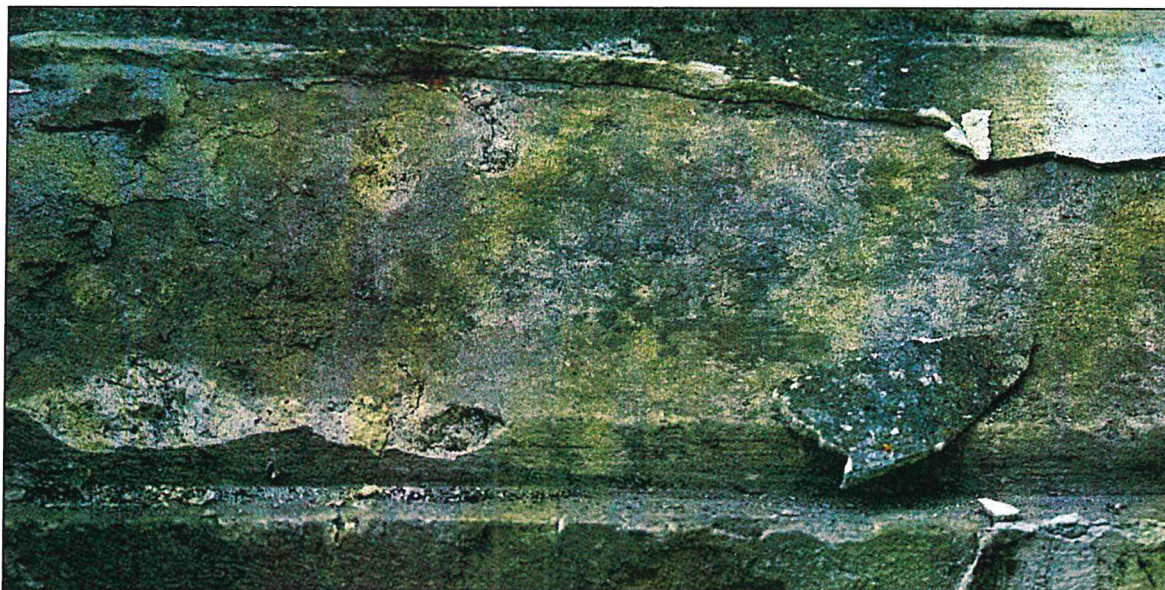
Fot. 7. Brak iniekcji przeciwwilgociowej na ścianach prezbiterium.

Fot. 8. Fot. 9. Wtórny tynk zmieniający profil gzymsu i proporcje cokołu.

Fot. 10. Gruba warstwa gruntu akrylowego pod wtórnymi tynkami; warstwa ta, położona bez należytego oczyszczenia powierzchni odspaja się od podłoża.

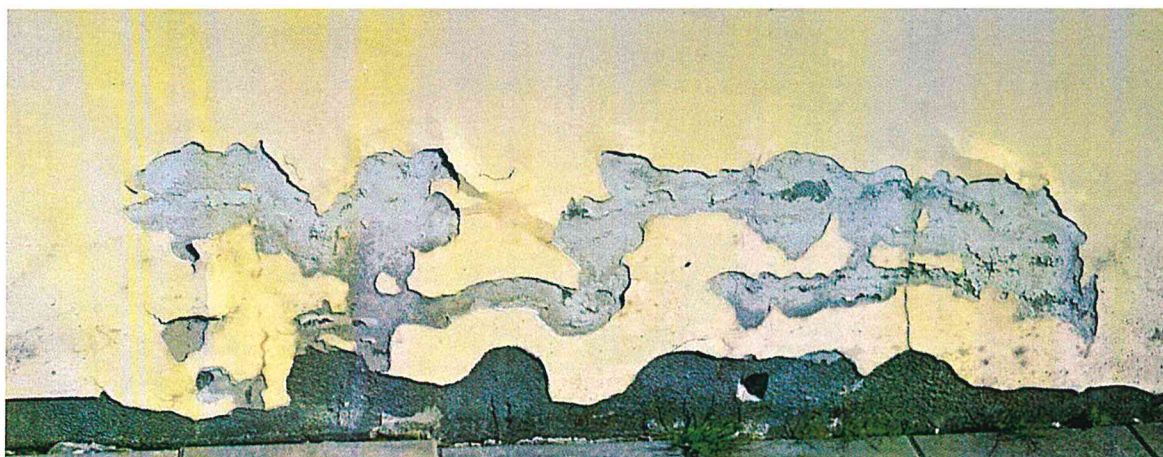
Fot. 11. Oryginalny, stosunkowo dobrze zachowany gzyms cokołu odpadająca płatami tynku „naprawczego”.

Fot. 12. Pękające, betonowe podstawy kolumn portyku oraz niestarannie wykonane i łuszczące się reperacje kolumn.

Fot. 13. Fot. 14. Zdegradowane, pękające i odpadające tynki kolumn z cementowymi reperacjami które przyspieszają destrukcję.

Fot. 15. Łuszcząca się i odpadająca od źle opracowanego tynku renowacyjnego „szlichta” nawierzchniowa; na powierzchni tynków renowacyjnych wysolenia – znak, że utraciły już one swoje solochłonne parametry.

Fot. 16. Łuszcząca się i odpadająca od źle opracowanego tynku renowacyjnego „szlichta” nawierzchniowa.

Fot. 17. Fot. 18. Fot. 19. Uszkodzenia tynków ściany wschodniej będące wynikiem uszkodzeń orynnowania i nieodpowiedniego odprowadzania wód opadowych.

Fot. 20. Fot. 21. Uszkodzenia wapiennych tynków ścian zakrystii powyżej wykonanych z zaprawy cementowej „reperacji”.

5. Założenia konserwatorskie

Główne cele prac konserwatorskich to zahamowanie procesów destrukcji obiektu, naprawa zniszczeń oraz przywrócenie walorów estetycznych. Konieczne jest więc przeprowadzenie niezbędnych zabiegów konserwatorskich usuwających wszelkie problemy techniczne i uszkodzenia oraz pozwalających na bezpieczne trwanie obiektu w czasie, w tym wzmacniających strukturalnie materię obiektu oraz zabezpieczających przed szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych. Przywrócić należy pierwotny wygląd cokołu i gzymsu a więc usunąć zmieniające podziały i kształt profili nawarstwienia będące efektem ostatniego remontu oraz produkty korozji i zanieczyszczenia. Konieczne będzie wykonanie niezbędnych rekonstrukcji, uzupełnień i kitów oraz w koniecznym zakresie nowych tynków i wymalowań na ścianach zakrystii. Wszystkie te działania prowadzić należy ze szczególnym poszanowaniem oryginalnej substancji zabytku a priorytetem powinno być odsłonięcie, zabezpieczenie i wyeksponowanie jej w jak największym procencie. Wymianie, naprawie i uzupełnieniu podlegają tynki cokołu z gzymsem, ścian prezbiterium i kolumn; nowe tynki należy pomalować zgodnie z istniejącą kolorystyką. W ramach remontu konserwatorskiego tynków cokołu wraz z gzymsem oraz tynków na ścianach zakrystii i kolumnach portyku uzupełnić należy brakujące izolacje przeciwwilgociowe.

6. Program prac konserwatorskich

Proponowane procedury są programami wstępnymi. Ich weryfikacja, modyfikacja lub rozszerzenie mogą nastąpić po dokładnym rozpoznaniu obiektu i zweryfikowaniu dotychczasowych ustaleń.

6.1. Izolacje przeciwwilgociowe

Wykonanie iniekccyjnej przepony izolacyjnej.

Przeponę iniekcyjną wykonać stosując jednostronną aplikację iniektu w postaci kremu wprowadzanego w nawiercone otwory o niewielkiej średnicy (max. Ø 8 mm, 95% grubości muru), jednorzędowo, w odstępach max. 10 cm. Iniekcje wykonać od zewnątrz w poziomie gruntu, po skuciu dolnych partii tynku. Alternatywnie, zamiast zastosowania kremu, wykonać można iniekcje ciśnieniowe preparatem krzemionkowym. W tym przypadku, aby zapobiec „ucieczce” preparatu przez rysy i szczeliny muru wykonać wstępne wypełnienie otworów zaprawą systemową, a po jej utwardzeniu powtórzyć nawiercanie w tych samych miejscach. Nie dopuszcza się wykonywania przepony metodą grawitacyjną. Po wchłonięciu preparatów otwory iniekcyjne wypełnić systemowymi zaprawami do wypełnień.

6.2. Tynki cokołu

1. •Dezynfekcja; zastosować należy preparaty o dużej skuteczności biobójczej i biostatycznej wobec glonów i niższych organizmów (np. Remmers Glonosan lub Adolit).
2. Usunięcie z powierzchni cokołu tynków renowacyjnych, do podłoża. Zakłada się, że praktycznie jedyną możliwą do zastosowania metodą będzie oczyszczenie mechaniczne – skucie tynków. Dodatkowo, po skuciu tynków powierzchnię muru wyszczotkować lub oczyścić metodą strumieniowo-ścierną (piaskowanie).
3. Wykonanie zabiegu fluatowania – przekształcania soli rozpuszczalnych w wodzie (głównie siarczanów) w nierozpuszczalne związki kompleksowe (np. Hey'Di Antisulfat lub równoważne).
4. W zależności od stanu technicznego odsłoniętych murów wykonanie niezbędnych zabiegów wzmacniających oryginalny materiał konstrukcyjny. Proponuje się zastosowanie niehydrofobizujących żywic krzemooorganicznych (estry kwasu krzemowego np. Remmers KSE100) lub silikatowych (na bazie szkła wodnego potasowego np. Keim Restauro Fixativ).
5. Wymiana uszkodzonych, zdegradowanych cegieł. Do przemurowań stosować zaprawę wapienno-piaskową (na bazie wapna dołowanego, bezsiarkowego, dobrej jakości) z max. 10% dodatkiem spoiwa hydraulicznego (biały cement, tras reński).
6. Wykonanie nowych tynków na partiach cokołowych – tynki w tej partii należy wykonać jako wielowarstwowe. Aby uniknąć przechodzenia soli do nowych tynków w trakcie ich wykonywania zastosować preparat blokujący ich migrację do świeżej zaprawy (np. Remmers Salt IH). Wykonać warstwę szczepną – obrzutka krzyżowa (tzw.

szpryc) pokrywająca circa 50% powierzchni (systemowa lub przygotowana własnoręcznie na bazie białego cementu, odpowiednich kruszyw i dyspersji akrylowej). Następnie wykonać tynki podkładowe i wyrównujące nierówności podłoża. Zastosować systemowe zaprawy wapienno-cementowe (np. z dodatkiem perlitu np. Caparol Universal). Dodatek perlitu lub środka porotwórczego zwiększy właściwości solochłonne nowych tynków. Ze względu na fakt, że skute tynki renowacyjne spełniły już funkcję kompresu odsalającego, nie wydaje się konieczne ponowne zastosowanie systemowych tynków renowacyjnych. Po częściowym związaniu powierzchnię tynków scyklinować, uszorstnić aby poprawić adhezję tynku nawierzchniowego. Intonaco stanowić powinien tynk cienkowarstwowy, systemowy (np. Keim Universalputz Fein). Powierzchnię tynku nawierzchniowego zunifikować pod względem faktury z otaczającymi tynkami oryginalnymi modyfikując zastosowaną zaprawę systemową dodatkiem piasku (max. 10%). Tynki zacierać gładko, twardymi pacami i, ewentualnie, po częściowym związaniu delikatnie przetrzeć pacą filcową. Celem powinno być odtworzenie oryginalnej „negatywowej” faktury tynku – unikać takich sposobów zacierania, które powodują wyciąganie ziaren kruszyw dając w efekcie „pozytywową”, szorstką, ahistoryczną powierzchnię; po przeschnięciu tynki omieść aby usunąć luźne ziarna kruszywa.

7. Wymalowanie farbą mineralną o spoiwie silikatowym i wypełniaczu wapiennym (np. Keim Soldalit), stanowiącą kompozycję modyfikowanego zolem krzemionkowym i emulsją żywicy organicznej potasowego szkła wodnego, kredy i mineralnych pigmentów tlenkowych.

6.3. Konserwacja gzymsu

1. Usunięcie wtórnych tynków z gzymsu – mechanicznie. Zabieg ten wykonać z dużą ostrożnością tak, aby nie uszkadzać powierzchni oryginału. Odsłonięte powierzchnie doczyścić metodą strumieniowo-ścierną z zastosowaniem delikatnego ścierniwa (kulki szklane, mielone łupiny orzecha) i urządzenia
2. Wykonanie zabiegu fluatowania – przekształcania soli rozpuszczalnych w wodzie (głównie siarczanów) w nierozpuszczalne związki kompleksowe (np. Hey'Di Antisulfat lub równoważne).
3. Usuwanie zaplamień po szkodliwym działaniu mikroorganizmów, np. poprzez wybielające okłady z podchlorynu wapnia bądź mieszaniny perhydrolu i etanolu (konieczne przeprowadzenie prób) z powierzchni odsłoniętych oryginalnych tynków.
4. Odsalanie gzymsu metodą migracji soli do rozszerzonego środowiska – w razie potrzeby, na wybranych fragmentach. Zastosować kompresy z pulpy celulozowej lub ligniny w połączeniu z wodą destylowaną ewentualnie kaolinitu z dodatkiem biocydu (stężenie 1-3%). Kompresy należy zabezpieczyć przed szybkim wysychaniem folią polietylenową, gdyż proces wysychania powinien przebiegać w wolnym tempie. W razie

potrzeby zabieg można powtarzać kilkakrotnie. Uwaga! Należy wykonać próbę na małej powierzchni, aby uniknąć powstania rdzawych przebarwień spowodowanych solami żelazowymi.

5. Wzmocnienie gzymsu metodą nasączania hydrofilnymi preparatami opartymi na estrach kwasu krzemowego – dostosować stężenie żywicy w preparacie do stopnia destrukcji kamienia (Remmers KSE 100/300). Aby osiągnąć właściwy efekt wzmocnienia musi zajść reakcja hydrolizy i polikondensacji do których przebiegu potrzebna jest wilgoć z powierza i stosunkowo wysoka temperatura (optymalnie ok. 20°C – w niskich temperaturach proces ten znacząco się wydłuża). Ze względu na czas reakcji wytrącania nowego spoiwa, objawiający się czasową hydrofobowością powierzchni, po nasączeniu preparatem wzmacniającym należy odczekać zalecane 4 tygodnie przed rozpoczęciem kolejnych prac.
6. Uzupełnienie ubytków gzymsu zaprawami systemowymi lub przygotowanymi we własnym zakresie (na bazie wapna i cementu białego lub romańskiego ewentualnie trasy) o parametrach kolorystycznych i mechanicznych dobranych precyzyjnie do oryginału. Zastosowane zaprawy powinny spełniać poniższe wymagania:
 - niski skurcz
 - brak obecności szkodliwych soli budowlanych rozpuszczalnych w wodzie
 - krótki czas wiązania
 - wytrzymałość zbliżona do uzupełnianych elementów
 - bardzo dobra przyczepność do podłoża
 - zbliżona do oryginału kolorystyka i tekstura

Przed nałożeniem zapraw naprawczych odpowiedni opracować (podkuć i zagruntować) powierzchnię ubytków aby zapewnić właściwe „zakotwienie” kitów.

7. Wymalowanie farbą mineralną o spoiwie silikatowym i wypełniaczu wapiennym (np. Keim Soldalit), stanowiącą kompozycję modyfikowanego zolem krzemionkowym i emulsją żywicy organicznej potasowego szkła wodnego, kredy i mineralnych pigmentów tlenkowych.

6.4. Tynki ścian zakrystii i kolumn

1. Skucie tynków naprawczych i zdegradowanych tynków oryginalnych, do podłoża; tynki skuć do poziomu ok. 80 cm od granicy zasolenia. Dodatkowo, po skuciu tynków powierzchnię muru i pozostawianych tynków oryginalnych wyszczotkować lub oczyścić metodą strumieniowo-ścierną (piaskowanie) aby usunąć pozostałości tynków wtórnych i farby nawierzchniowe; w razie konieczności (silna degradacja, zasolenie) spoiny pogłębić na *circa* 1-2 cm.

2. Wykonanie zabiegu fluatowania – przekształcania soli rozpuszczalnych w wodzie (głównie siarczanów) w nierozpuszczalne związki kompleksowe (np. Hey'Di Antisulfat lub równoważne). Po zabiegu powierzchnie ponownie oczyścić aby usunąć produkty reakcji preparatu.
3. W zależności od stanu technicznego odsłoniętych murów wykonanie niezbędnych zabiegów wzmacniających oryginalny materiał konstrukcyjny. Proponuje się zastosowanie niehydrofobizujących żywic krzemooorganicznych (estry kwasu krzemowego np. Remmers KSE100) lub silikatowych (na bazie szkła wodnego potasowego np. Keim Restauro Fixativ).
4. Wymiana uszkodzonych, zdegradowanych cegieł. Do przemurowań stosować zaprawę wapienno-piaskową (na bazie wapna dołowanego, bezsiarkowego, dobrej jakości) z max. 10% dodatkiem spoiwa hydraulicznego (biały cement, tras reński).
5. Wykonanie iniekccyjnej przepony izolacyjnej – *vide* pkt 6.1.
6. Wykonanie nowych tynków. Aby uniknąć przechodzenia soli do nowych tynków w trakcie ich wykonywania zastosować preparat blokujący ich migrację do świeżej zaprawy (np. Remmers Salt IH). Wykonać warstwę szczepną – obrzutka krzyżowa (tzw. szpryc) pokrywająca circa 50% powierzchni (systemowa lub przygotowana własnoręcznie na bazie białego cementu, odpowiednich kruszyw i dyspersji akrylowej). Następnie wykonać tynki podkładowe i wyrównujące nierówności podłoża. Zastosować systemowe zaprawy wapienno-cementowe z dodatkiem perlitu (np. Caparol Universal). Dodatek perlitu lub środka porotwórczego zwiększy właściwości solochłonne nowych tynków. W miejscu łączenia tynków wykonać pogłębienie w które, przy użyciu dedykowanej zaprawy, wkleić taśmę z włókna szklanego lub poliparafenilenbenzobisoxazolowego w celu zminimalizowania ryzyka powstawania w tym miejscu pęknięć. Po częściowym związaniu powierzchnię tynków scyklinować, uszorstnić aby poprawić adhezję tynku nawierzchniowego.
7. Wykonanie tynku nawierzchniowego. Intonaco nałożone na całą powierzchnię ścian stanowić powinien tynk cienkowarstwowy, systemowy (np. Keim Universalputz Fein). Powierzchnię zunifikować pod względem faktury z otaczającymi tynkami oryginalnymi modyfikując zastosowaną zaprawę systemową dodatkiem piasku (max. 10%). Tynki zacierać gładko, twardymi pacami i, ewentualnie, po częściowym związaniu delikatnie przetrzeć pacą filcową. Celem powinno być odtworzenie oryginalnej „negatywowej” faktury tynku wapiennego – unikać takich sposobów zacierania, które powodują wyciąganie ziaren kruszyw dając w efekcie „pozytywową”, szorstką, ahistoryczną powierzchnię; po przeschnięciu tynki omieść aby usunąć luźne ziarna kruszywa.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Na trzonach kolumn, których powierzchnia jest gładka, tynk nawierzchniowy wykonać z drobnoziarnistej szpachlówki mineralnej Caparol Capalith Fassaden-Feinspachtel P. Po wyschnięciu warstwę wyszlifować egalizując ją z pozostawianymi częściami.

8. Wymalowania farbami mineralnymi o spoiwie silikatowym i wypełniaczu wapiennym (np. Keim Soldalit), stanowiącą kompozycję modyfikowanego zolem krzemionkowym i emulsją żywicy organicznej potasowego szkła wodnego, kredy i mineralnych pigmentów tlenkowych zgonie z istniejącą kolorystyką.

Uzupełnieniem prac konserwatorskich musi być wykonanie napraw orygnowania i modyfikacja systemu odwadniającego. Zastosowane rozwiązania powinny zapewnić właściwe odprowadzenie wody od podstawy muru.

Przebieg prac oraz wykonane czynności zostaną przedstawione w dokumentacji konserwatorskiej: pisemnej, rysunkowej i fotograficznej.

7. Uwagi końcowe

Wszystkie prace remontowe w obiekcie powinny być prowadzone za zgodą Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Zamościu, w oparciu o programy prac i projekty budowlane sporządzone przez osoby posiadające stosowne uprawnienia. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) wskazuje, że w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków prace remontowe mogą być prowadzone lub nadzorowane wyłącznie przez osoby posiadające odpowiednie wykształcenie i doświadczenie.

Niedzwica Duża 02-2024

Opracowanie: mgr Marek Trocha

mgr Marek Trocha

konservator dzieł sztuki

ÆIKON P.K.Z.

Marek Trocha

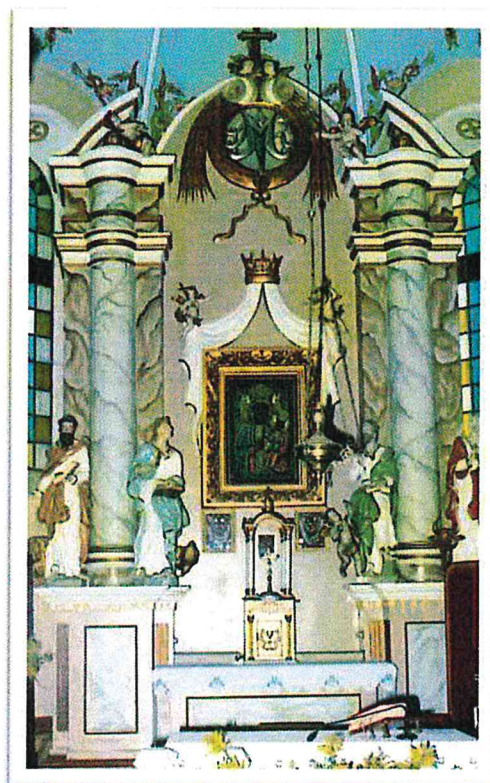
24-220 Niedzwica Duża, ul. Nowa 67
NIP 771-133-12-26, Regon 060042010

BIKON

PRACOWNIA KONSERWACJI ZABYTKÓW
MAREK TROCHA

UL. NOWA 67
24-220 NIEDRZWICA DUŻA
TEL. 603121451
e-mail niedduzy@wp.pl

OŁTARZ GŁÓWNY Z KOŚCIOŁA P.W. MB CZĘSTOCHOWSKIEJ W PODHORCACH PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w Lublinie
DELEGATURA W ZAMOŚCIU
ul. Staszica 29, 22-400 Zamość
tel./fax 84 638 59 71

ZAŁĄCZNIK

do pisma / postanowienia / decyzji
organu ochrony zabytków

znak Z-III.5146.8.1.2024

z dnia 19 KWI. 2024

ZAŁĄCZNIK

do pisma / postanowienia / decyzji
organu ochrony zabytków

znak Z-III.5183.10.1.2024

z dnia 09 KWI. 2024

opr. mgr Marek Trocha

mgr Marek Trocha

Marek Trocha
konservator dzieł sztuki

Z up. Lubelskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków

mgr inż. arch. Olgierd Hawryluk
Kierownik Delegatury w Zamościu

NIEDRZWICA 02-2024

Spis treści

1.	Wstęp.....	3
2.	Podstawa opracowania	3
2.1.	Podstawa formalna	3
2.2.	Podstawa merytoryczna	3
2.3.	Cel i zakres opracowania	3
3.	Historia i opis obiektu; technika wykonania	4
4.	Stan zachowania i przyczyny zniszczeń	6
5.	Założenia konserwatorskie	13
6.	Program prac konserwatorskich	13
6.1.	Struktura ołtarza	13
6.2.	Tabernakulum	14
6.3.	Obraz	14
6.4.	Rzeźby ołtarzowe	15
7.	Uwagi końcowe	16

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania i planowanych prac jest murowany, eklektyczny (1929 r.) ołtarz główny z kościoła rzymskokatolickiego p.w. Matki Bożej Częstochowskiej w Podhorcach. Kościół z wyposażeniem, na podstawie wpisu do rejestru zabytków województwa lubelskiego z dnia dn. 18.10.1984 pod nr A/297, podlega ochronie konserwatorskiej.

2. Podstawa opracowania

2.1. Podstawa formalna

Podstawę formalną opracowania stanowi zlecenie Parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Podhorcach, Podhorce 138; Podhorce ; 22-600 Tomaszów Lubelski

2.2. Podstawa merytoryczna

W opracowaniu niniejszym oparto się na:

- kartach zabytku z zasobów archiwalnych NID:
https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-279121/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.486060/1
https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-279121/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.486063/1
- zasobach archiwalnych WUOZ w Lublinie, Delegatura w Zamościu
- oględzinach dokonanych przez autora opracowania
- fotografiach wykonanych przez autora opracowania

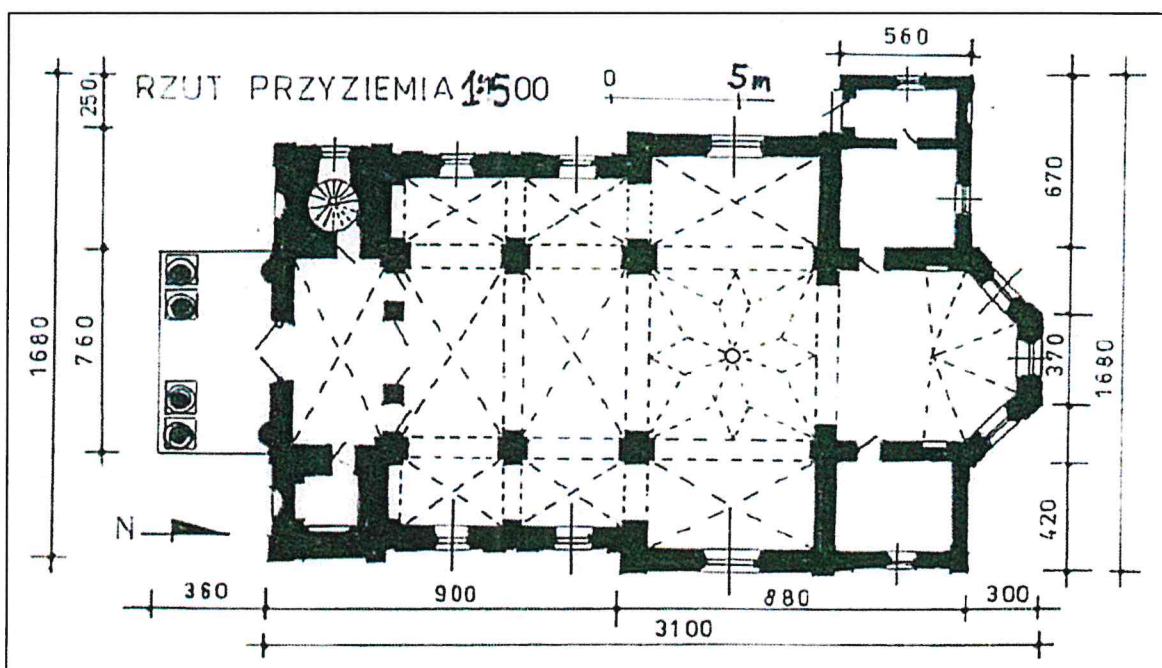
2.3. Cel i zakres opracowania

Celem opracowania jest sporządzenie programu prac konserwatorskich. Zakresem swoim opracowanie obejmuje:

- ocenę stanu zachowania i ustalenie przyczyn zniszczeń
- program prac konserwatorskich

3. Historia i opis obiektu; technika wykonania

Parafia rzymskokatolicka w Podhorcach została erygowana w 1919r. w miejscu d. drewnianej cerkwi unickiej później prawosławnej, która spłonęła w 1920r. Obecny kościół, w stylu neobarokowym, został wzniesiony w latach 1921 - 1926. Za jego autora uznaje się inż. Kazimierza Prokulskiego, jednak według ustaleń D. Kawałko¹ był nim inż. architekt Andrzej Gruchalski, którego projekt w 1924 zatwierdziło Ministerstwo Robót Publicznych. Podczas II wojny światowej kościół zamieniono na magazyn zboża. W latach 1964 - 1965 wybudowano obok murowaną dzwonnice dostosowaną stylem do architektury kościoła. W 1929r. do kościoła sprawiono nowy, eklektyczny ołtarz. Obecnie jest on kompilacją oryginalnej struktury i, dodanych po 1945r, elementów starszych m.in. późnobarokowych rzeźb oraz aniołków.

Rysunek 1. Plan kościoła w Podhorcach za https://zabytek.pl/pl/obiekty/g/279121/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_06_EN.486060/1

Kościół przeszedł szereg remontów i modernizacji:

- 1948-55 – otynkowanie kościoła i malowanie wnętrza
- 1965 – budowa murowanej piętrowej dzwonnicy
- 1968 – remont wież i frontonu kościoła
- 1970 – zmiana pokrycia z dachówki ceramicznej na blachę
- 1971 – instalacja nagłośnieniowa
- 1972 – wykonanie ogrzewania elektrycznego

¹ D. Kawałko, Zespół kościelny w Podhorcach, „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego w Zamościu”, nr 3 (1999/2000)

- 1973 – pokrycie wież nową blachą, odmalowanie frontonu kościoła
- 1975 – ułożenie posadzki z płytek lastrykowych
- 1977 – wykonanie obrazu MB Częstochowskiej na frontonie kościoła
- 1981 – malowanie wnętrza kościoła z odświeżeniem polichromii, dwóch ołtarzy bocznych i wymiana okien
- 1982 – konserwacja blachy na kościele
- 1983 – wykonanie ogrodzenia zespołu kościelnego, remont instalacji elektrycznej
- 1993 – konserwacja pokrycia dachowego
- 1999 – remont ogrodzenia kościoła od południa
- 2011 – remont tynków elewacji, obróbek blacharskich i orynnowania

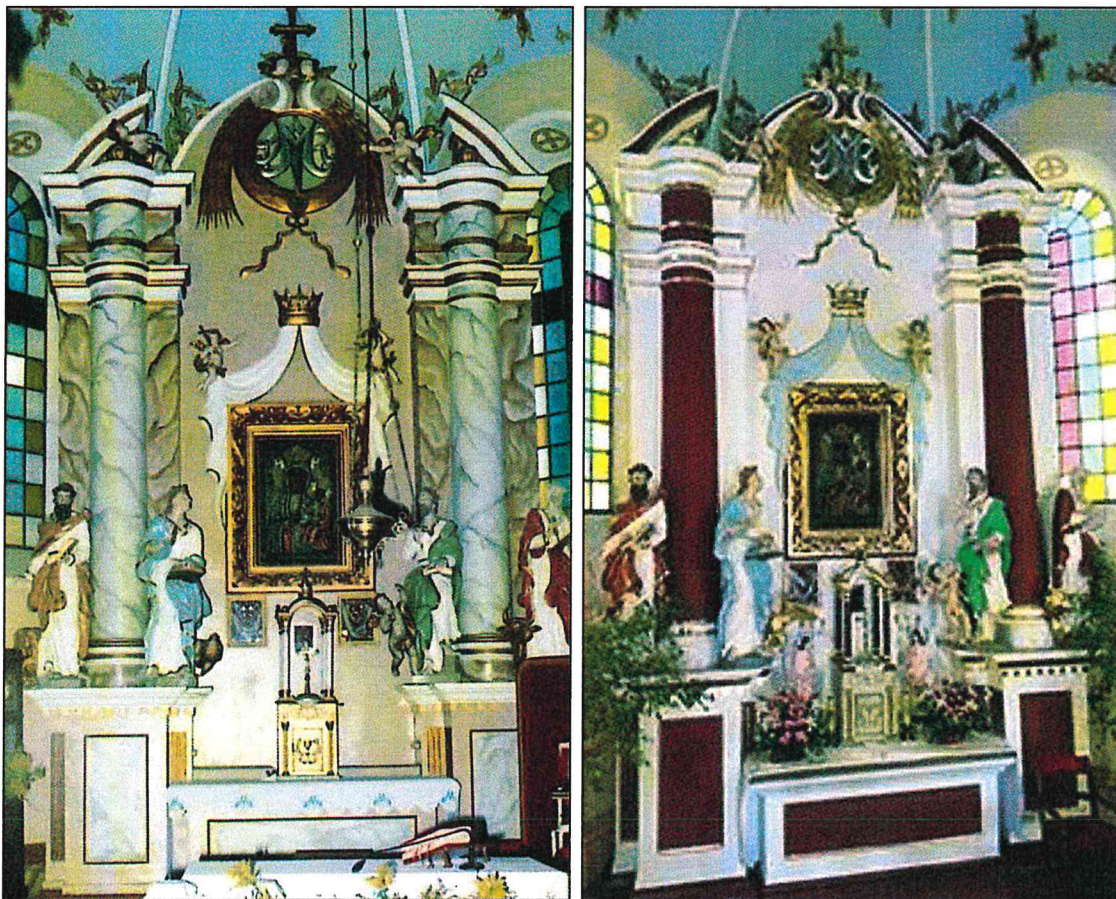
Kościół jest usytuowany na osi północ – południe, murowany z cegły i otynkowany, neobarokowy. Korpus jest trójnawowy (pseudobazylikowy), z transeptem o ramionach nieznacznie wystających poza elewacje naw bocznych. Po obu stronach trójbocznie zamkniętego prezbiterium (równego szerokością nawie głównej) znajdują się zakrystie. Elewacje, posadowione na wysokim cokole, zdobione są gzymsami, pilastrami, lizenami, blendami. Dwuwieżową fasadę poprzedza portyk z czterech kolumn toskańskich, ustawionych parami. Wieńczy go trójkątny, ogzymsowany szczyt. Szczyt fasady ujęty jest w wolutowe spływy. Dachy nad korpusem nawowym, wschodnią zakrystią i portykiem są dwuspadowe, nad transeptem, prezbiterium i zakrystią zachodnią trójpółaciowe. Wieże nakrywają neobarokowe hełmy z latarniami.

Ołtarz projektu arch. Andrzeja Krzyżanowskiego, przyścienny typu architektonicznego, murowany i otynkowany, jednoosiowy, jednokondygnacyjny. Ujęty w skrajnych przęsłach kolumnami na wysokich, uskokowo cofających się, kanelowanych postumentach z profilowanym gzymsiem oraz ornamentem kostkowym. Na gzymsie wtórnie zamontowane, późnobarokowe rzeźby Ewangelistów. Bazy półkolumn są lekko zaznaczone profilami, trzony gładkie pokryte marmoryzacją. W górnym fragmencie, w miejsce głów, dwa rozdzielone pasy gzymsowania obiegające także ścianki przylegające do półkolumn od tyłu, na gzymsach figury siedzących aniołków. Zwieńczenie obiega gzyms z przerwany naczółkiem; centralnie dwie główki anielskie i krzyż trójlistny. Poniżej wieniec z liści palmowych z monogramem maryjnym. W centralnej części ołtarza kopia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w ażurowo rozrzeźbionej ramie i obramieniu festonowym podwieszonym do korony. W miejscach podwieszenia spływającej tkaniny figury aniołków (wtórne). Tabernakulum piętrowe; na obitej repusowanymi, srebrzonymi i złożonymi blachami części dolnej ażurowe ekspozitorium wsparte na czterech kolumnach. Na tle, gładko malowanej na kolor beżowy, struktury i retabulum marmoryzowane kolumny (jaśniejsze) i wysunięte powierzchnie ścian za nimi (ciemniejsze); marmoryzacja także na płycinach cokołu i antepedium. Gzymsy i feston białe. Listwy gzymsowań, obramienie monogramu, kanelowania i detale sztukatorskie złożone (rodzaj folii nieznany); monogram srebrny. Rzeźby drewniane, polichromowane naturalistycznie – polichromia

prawdopodobnie wtórna, wykonana podczas adaptacji importowanych figur do ołtarza. Opisana powyżej, pierwotna kolorystyka ołtarza, zasłonięta przemalowaniami wykonanymi w 2019 roku.

4. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Ołtarz w stanie złym. Cała struktura prymitywnie przemalowana w 2019 roku farbami emulsyjnymi, niezgodnie z pierwotną kolorystyką. Struktura ołtarza biała, kolumny, płyciny cokołu i tło ramy bordowe, feston błękitny, wtórne, niechlujne „złocenia” szlagmetalem. Murowana konstrukcja stabilna, bez pęknięć. Widoczne uszkodzenia powierzchni tynku, ubytki, braki na elementach ozdobnych. Rzeźby zabrudzone, zakurzone, fragmenty przemalowane w 2019 roku; nowe „złocenia” szlagmetalem. Drewno w katastrofalnej kondycji, stoczone przez drewnojady. Ubytki form uzupełniane gipsem oraz „zrekonstruowane” (skrzydło orła) z laminatu poliestrowo-szklanego. Drobne ubytki i uszkodzenia powierzchni oraz przetarcia wtórnych wymalowań. Stan zachowania pierwotnej polichromii nieznany – w trakcie badań nie udało się skutecznie wypreparować oryginału.

Fot. 1. Fot. 2. Ołtarz przed przemalowaniem w 2019 roku i obecnie.

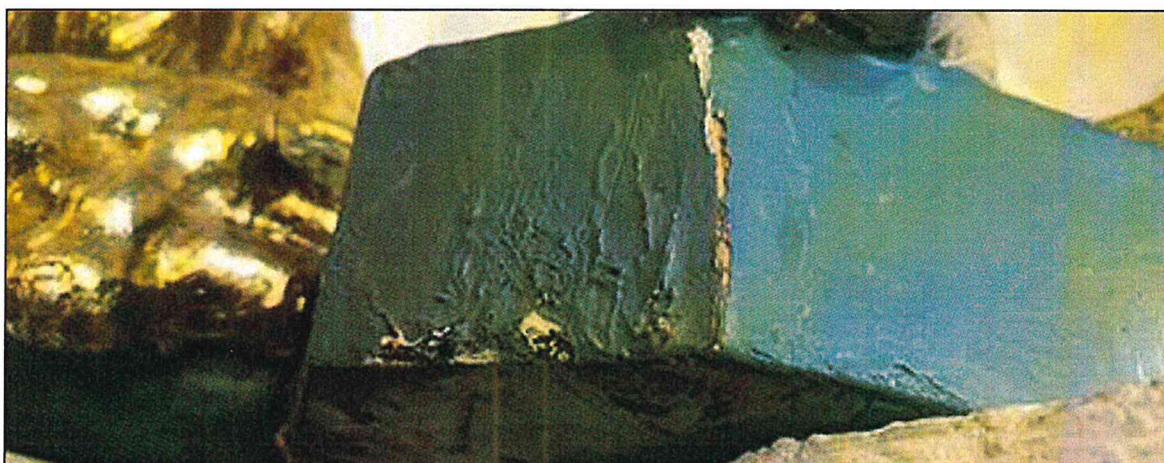
Fot. 3. Fot. 4. Rzeźby ołtarzowe z wtórnymi polichromiami i złoceniami.

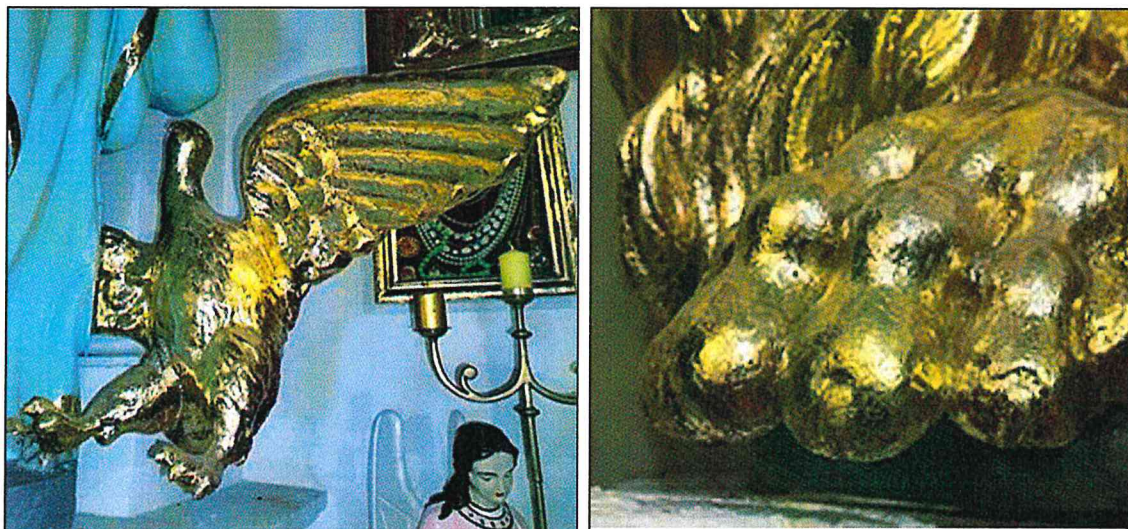
Fot. 5. Widoczna zła jakość wykonania zarówno polichromii jak i złocení.

Fot. 6. Fot. 7. Rzeźby ołtarzowe z wtórnymi polichromiami i złoceniami.

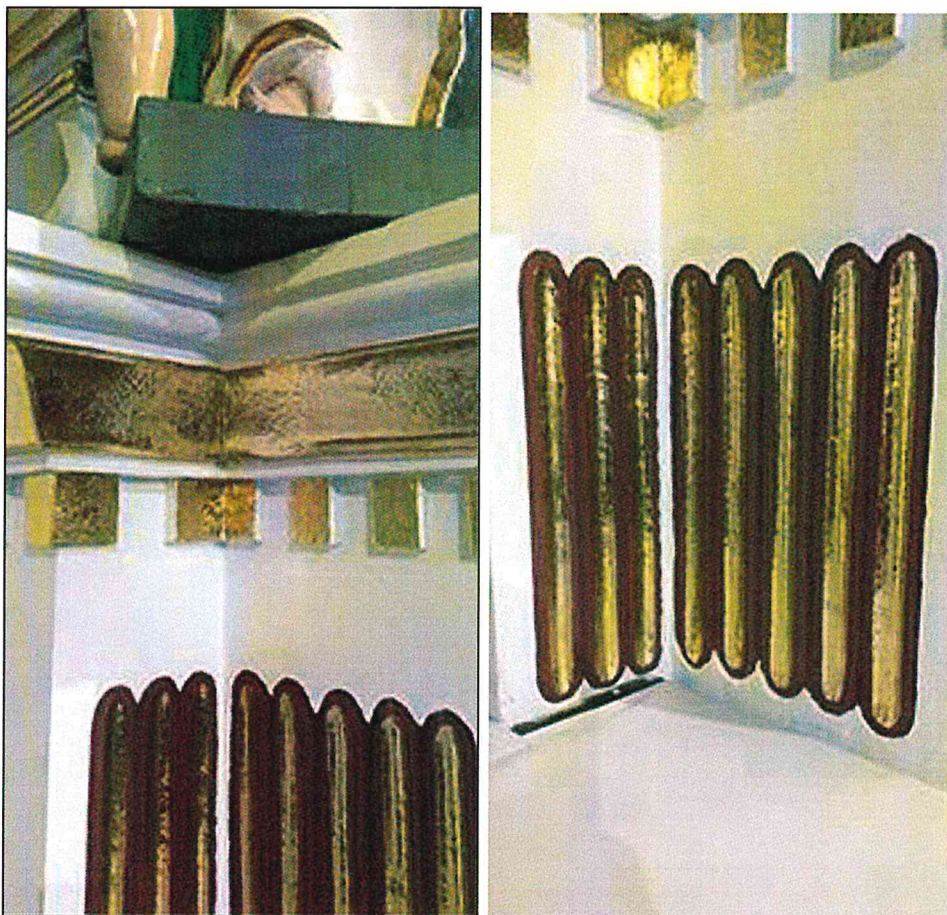
Fot. 8. Widoczna zła jakość wykonania zarówno polichromii jak i złocení.

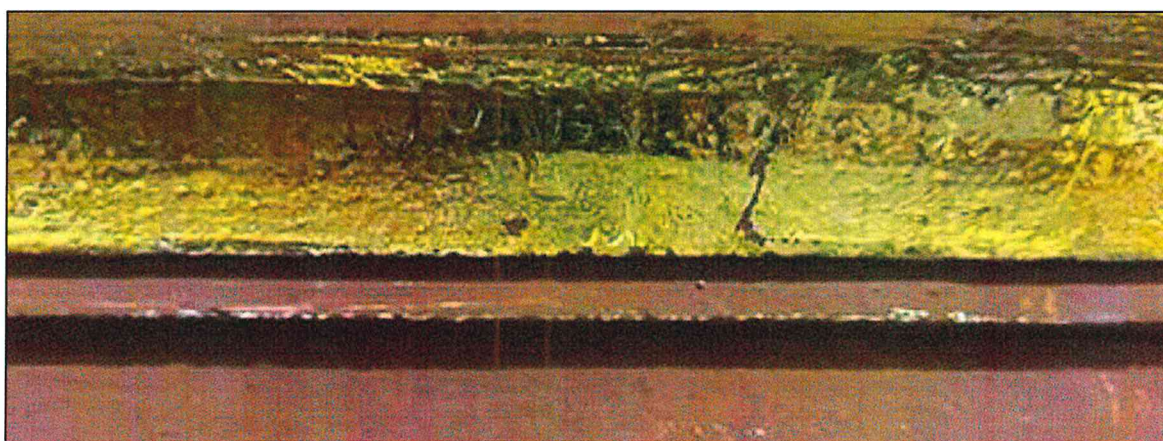
Fot. 9. Fot. 10. Zrekonstruowane z lamonatu skrzydło orła i detale złączenia.

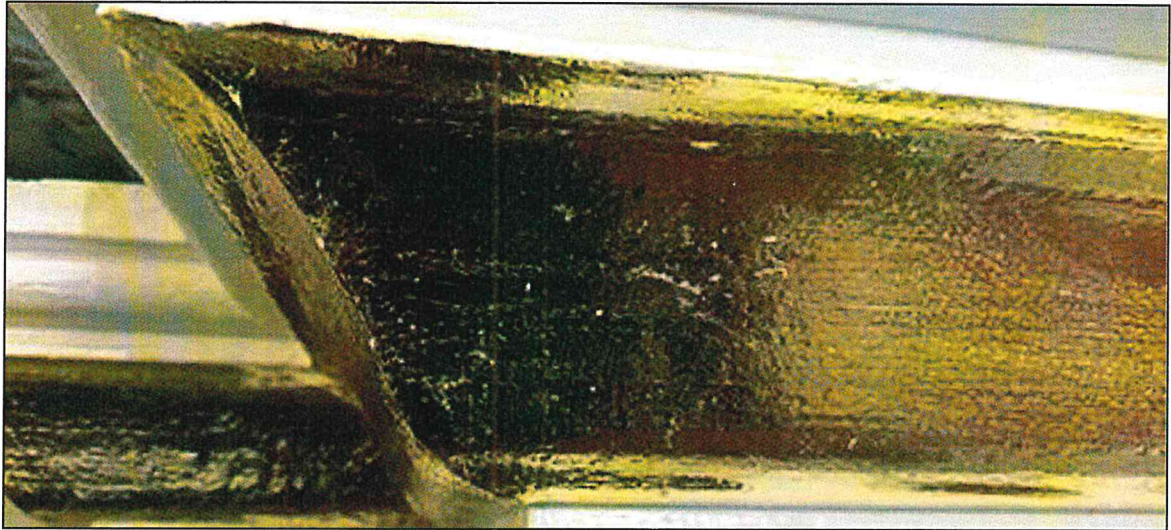
Fot. 11. Fot. 12. Wtórne polichromie i złączenia struktury ołtarza.

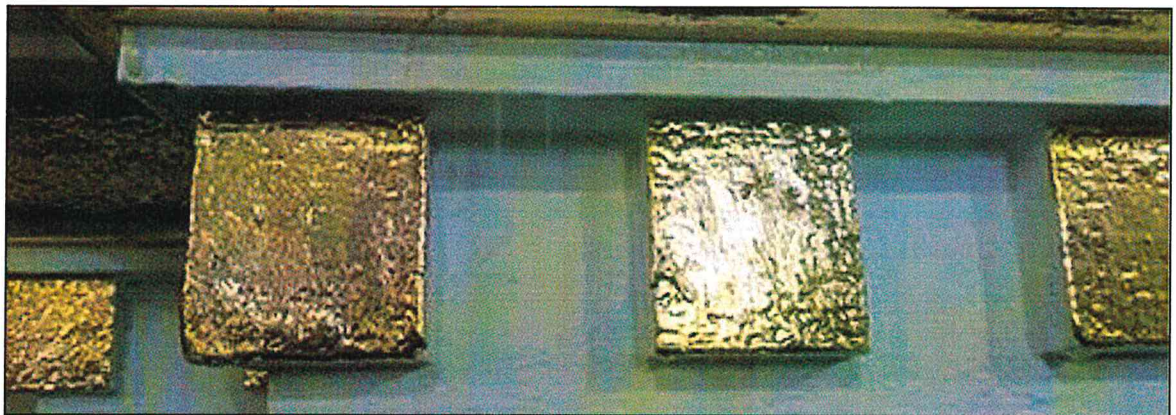
Fot. 13. Fot. 14. Wtórne polichromie i złączenia struktury ołtarza.

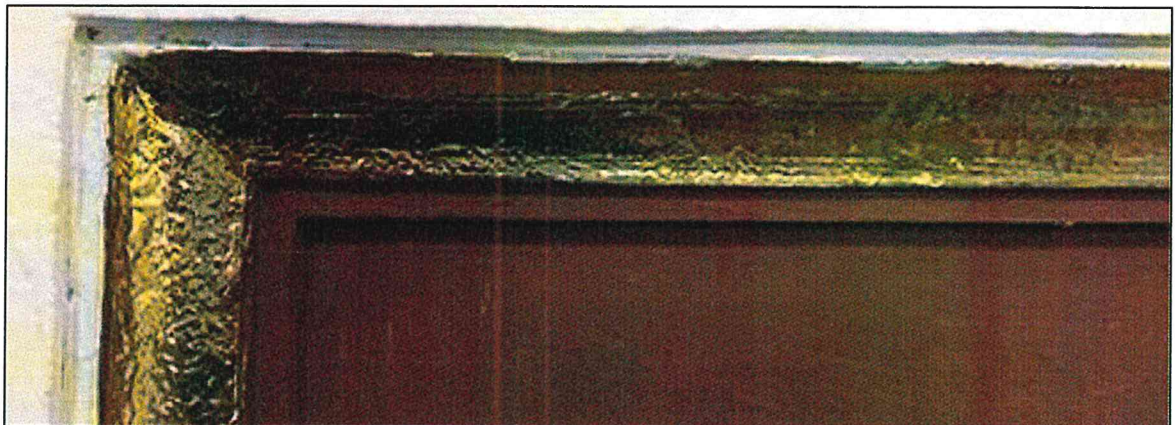
Fot. 15. Wtórne „złączenia”.

Fot. 16. Wtórne „złocenia”.

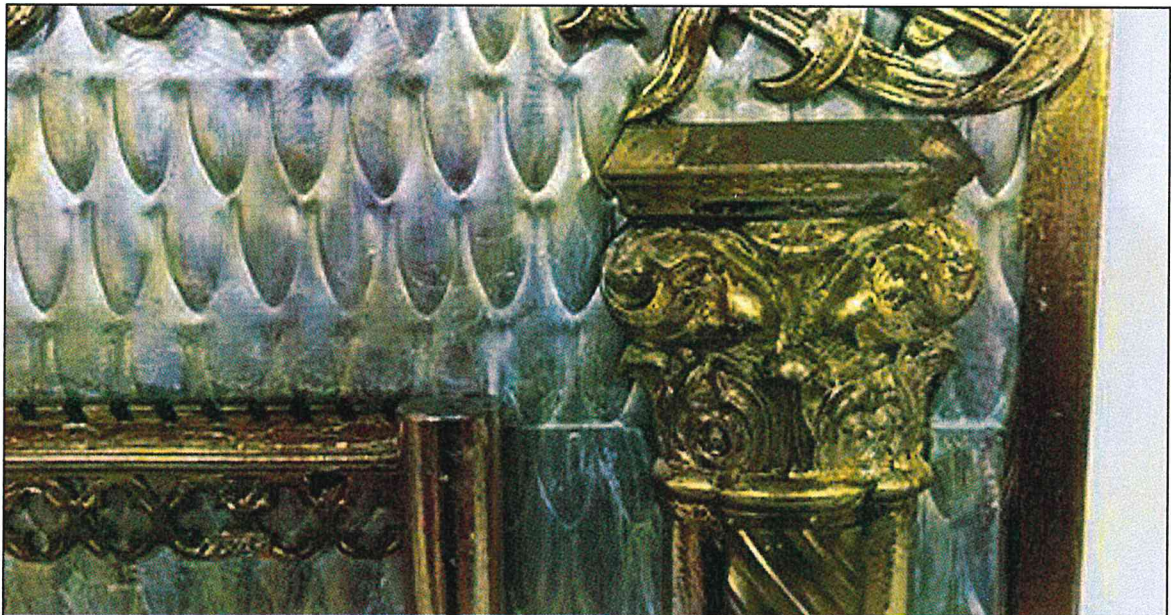
Fot. 17. Wtórne „złocenia”.

Fot. 18. Wtórne „złocenia”.

Fot. 19. Fot. 20. Obraz ołtarzowy w sztukatorskiej ramie oraz detal wtórnej polichromii i „złocenia”.

Fot. 21. Wtórne, mikstionowe złocenia elementów metalowych tabernakulum.

5. *Założenia konserwatorskie*

Główne cele prac konserwatorskich to zahamowanie procesów destrukcji obiektu, naprawa zniszczeń oraz przywrócenie walorów estetycznych. Konieczne jest więc przeprowadzenie niezbędnych zabiegów konserwatorskich usuwających wszelkie problemy techniczne i uszkodzenia oraz pozwalających na bezpieczne trwanie obiektu w czasie, w tym wzmacniających strukturalnie materię obiektu oraz zabezpieczających przed szkodliwym działaniem czynników zewnętrznych w tym szkodników biologicznych. Zasadniczym cel planowanych prac renowacyjnych będzie przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych – odsłonięcie lub odtworzenie oryginalnej kolorystyki ołtarza głównego oraz odsłonięcie i retusz lub rekonstrukcja polichromii i złocień barokowych rzeźb ołtarzowych. Zakres prac obejmować będzie m.in. usunięcie przemalowań i wtórnych „złocień”, strukturalne wzmocnienie tynków, uzupełnienie i naprawę uszkodzeń i ubytków powierzchni, retusz lub rekonstrukcję polichromii wraz ze złoceniami a także pełną konserwację techniczną i estetyczną drewnianych rzeźb ołtarzowych, tabernakulum i obrazu.

6. *Program prac konserwatorskich*

Proponowane procedury są programami wstępnymi. Ich weryfikacja, modyfikacja lub rozszerzenie mogą nastąpić po dokładnym rozpoznaniu obiektu i zweryfikowaniu dotychczasowych ustaleń.

6.1. Struktura ołtarza

1. Demontaż rzeźb i pozostałych, odłączalnych aplikacji ołtarzowych.
2. Usunięcie z powierzchni ołtarza przemalowań emulsyjnych – chemicznie i mechanicznie. Odpowiednie procedury i środki dobrane zostaną po przeprowadzeniu prób
3. Wzmocnienie tynków metodą nasączania hydrofilnymi preparatami opartymi na estrach kwasu krzemowego – dostosować stężenie żywicy w preparacie do stopnia destrukcji kamienia (Remmers KSE 100/300). Aby osiągnąć właściwy efekt wzmocnienia musi zajść reakcja hydrolizy i polikondensacji do których przebiegu potrzebna jest wilgoć z powietrza i stosunkowo wysoka temperatura (optymalnie ok. 20°C – w niskich temperaturach proces ten znacząco się wydłuża). Ze względu na czas reakcji wytrącania nowego spoiwa, objawiający się czasową hydrofobowością powierzchni, po nasączeniu preparatem wzmacniającym należy odczekać zalecane 4 tygodnie przed rozpoczęciem kolejnych prac.).
4. Uzupełnienie ubytków zaprawami systemowymi lub przygotowanymi we własnym zakresie (na bazie wapna i cementu białego lub romańskiego ewentualnie trasu) o parametrach kolorystycznych i mechanicznych dobranych precyzyjnie do oryginału. Przed nałożeniem zapraw naprawczych odpowiedni opracować (podkuć

i zagruntować) powierzchnię ubytków aby zapewnić właściwe „zakotwienie” kitów. Zastosowane zaprawy powinny spełniać poniższe wymagania:

- niski skurcz
 - brak obecności szkodliwych soli budowlanych rozpuszczalnych w wodzie
 - krótki czas wiązania
 - wytrzymałość zbliżona do uzupełnianych elementów
 - bardzo dobra przyczepność do podłoża
 - zbliżona do oryginału tekstura
5. W zależności od osiągniętych efektów usuwania przemałowań i kompletności oraz stanu zachowania oryginalnej polichromii retusz lub rekonstrukcja warstwy barwnej. Metoda i technologia retuszu/rekonstrukcji dobrane zostaną do stanu zachowania i techniki wykonania oryginału.
6. Wykonanie nowych złoczeń struktury i dekoracji sztukatorskich. Proponuje się zastosowanie złota płatkowego w odpowiednim kolorze w zależności od kolorystyki „złoczeń” oryginalnych (istnieje prawdopodobieństwo użycia pierwotnie folii miedzianej). Użycie złota zlikwiduje ryzyko szybkiej korozji metalu spowodowanej mineralnym podłożem. Złoczenia wykonać w technologii olejnej (na mikstion) lub w systemie Köllner Instacoll. W dolnych partiach złoczenia zabezpieczyć można roztworem żywicy akrylowej Paraloid B48N (5-7% w ksylenie).

6.2. Tabernakulum

- usunięcie przemałowań
- naprawa uszkodzeń
- retusz/rekonstrukcja polichromii
- nowe złoczenia i srebrzenia – na el. drewnianych w technologii Köllner; na metalu galwaniczne

6.3. Obraz

- demontaż z ołtarza i zdjęcie z krosien
- oczyszczenie powierzchni lica i odwrocia
- konieczne reperacje podobrazia
- dublaż (w razie konieczności)
- kitowanie ubytków
- nabicie na nowe, klinowane krosna
- retusz
- werniksowanie
- montaż w ołtarzu

6.4. Rzeźby ołtarzowe

1. Wykonanie wstępnej dokumentacji fotograficznej.
2. Dezynsekcja - wszystkie elementy zdezynfekować poprzez wprowadzenie preparatu owadobójczego. W zależności od możliwości zastosować metodę iniekcji w otwory wylotowe lub kilkakrotne pędzlowanie. Po dezynsekcji elementy sezonować min. 2 tygodnie w komorach z folii PE.
3. Ustalenie pierwotnej kolorystyki oraz metody odsłonięcia polichromii.
4. Usunięcie zabrudzeń, wtórnych wymalowań i innych nawarstwień, doczyszczanie powierzchni oryginalnego wymalowania – mechanicznie i/lub chemicznie (zmywacze do powłok lakierniczych typu SCANSOL itp., rozpuszczalniki organiczne). Środki i metody usuwania przemalowań opracowane zostaną po wykonaniu prób.
5. Usunięcie niewłaściwych, wcześniejszych reperacji.
6. Wzmocnienie strukturalne - impregnację zniszczonych przez owady elementów należy przeprowadzić metodą iniekcji w otwory wylotowe lub pędzlowania wprowadzając 10-15% roztwór Paraloidu B-72 w ksylenie lub preparat REMMERS Aidol Epoxi Holzverfestigung w przypadku elementów najsilniej zdegradowanych. W razie konieczności w elementach nawiercić otwory i osadzić sączki (lejki) tak, aby impregnatem przesączyć maksymalnie duży przekrój materiału. Po impregnacji obiekt sezonować (jw.).
7. Wykonanie niezbędnych prac stolarskich - wzmocnienie połączeń, sklejenie pęknięć; montaż koniecznych, nowych wzmocnień itp.
8. Uzupełnienie ubytków drewna i odtworzenie uszkodzonych lub brakujących elementów snycerskich. Rekonstrukcje i fleki wykonać z drewna odpowiedniego gatunku dopasowując rodzaj i kierunek usłojenia. Dopuszcza się wykonanie uzupełnień i rekonstrukcji z masy epoksydowej AXSON SC258; w tym przypadku zastosować „zbrojenie” z drutu aluminiowego. Otwory wylotowe w niewidocznych partiach wypełnić kitem woskowo-żywicznym odpowiedniej barwy.
9. Powtórna dezynsekcja - w celu zabezpieczenia przed wtórnym zaatakowaniem przez owady wszystkie elementy zabezpieczyć poprzez jednokrotne pędzlowanie preparatem owadobójczym.
10. Odtworzenie gruntów pod polichromie i złocenia – w przypadku braku możliwości zachowania oryginalnych wypraw wykonać nowe grunty klejowo kredowe i/lub (w przypadku polichromii) akrylowe. Zaprawy o spoiwie akrylowym zastosować do uzupełniania ubytków zachowywanych, ale przeolejonych gruntów oryginalnych.
11. Wykonanie nowych złocen. W miarę możliwości odtworzyć należy technikę historyczną - złocenia płatkami złota (233/4 karat, 14 th) na pulmencie, zarówno w partiach polerowanych jak i matowych. Alternatywnie

dopuszcza się wykonanie części matowych w technice olejnej (mikstionowej) a partii błyszczących w technice Köllner Instacoll (w przypadku zastosowania gruntów akrylowych).

12. Uzupełnienie ubytków zachowanej polichromii i ewentualna rekonstrukcja. Metoda retuszu i rodzaj spoiwa farb zostaną opracowane w trakcie prac, w zależności od podjętych decyzji dotyczących sposobu przeprowadzenia estetycznej części konserwacji.
13. Zabezpieczenie malatury werniksem damarowym lub akrylowym, odpowiednim do zastosowanej techniki uzupełnienia warstwy malarskiej.
14. Montaż rzeźb w ołtarzu.

Przebieg prac oraz wykonane czynności zostaną przedstawione w dokumentacji konserwatorskiej: pisemnej, rysunkowej i fotograficznej.

7. Uwagi końcowe

Wszystkie prace remontowe w obiekcie powinny być prowadzone za zgodą Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie Delegatura w Zamościu, w oparciu o programy prac i projekty budowlane sporządzone przez osoby posiadające stosowne uprawnienia. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) wskazuje, że w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków prace remontowe mogą być prowadzone lub nadzorowane wyłącznie przez osoby posiadające odpowiednie wykształcenie i doświadczenie.

Niedzwica Duża 02-2024

Opracowanie: mgr Marek Trocha

mgr Marek Trocha

konservator dzieł sztuki

AEIKON P.K.Z.

Marek Trocha

24-220 Niedzwica Duża, ul. Nowa 67
NIP 771-133-12-26, Regon 060042010